

Miloš Havelka: *Ideje – dějiny – společnost: Studie k historické sociologii vědění.*

Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, 414 s.

Objemná, více jak čtyřsetstránková kniha Miloše Havelky *Ideje – dějiny – společnost*, s podtitulem *Studie k historické sociologii vědění* představuje v krátkých dějinách oboru historická sociologie v českém akademickém prostředí důležitý mezník, ke kterému je dobré se s určitým odstupem vracet. Autor knihy má v oblasti českých humanitních a sociálních věd prominentní postavení, které mj. dobře charakterizuje i medailon, jenž k autorovu jubileu napsal a zhruba před rokem publikoval Jan Horský ve druhém čísle časopisu *Historická sociologie* roku 2014. Miloš Havelka (nar. 1944) je dnes uznáván a respektován mnoha mladšími kolegy jako charismatický učitel a významná profesní autorita. Známe jej jako nepřehlédnutelného aktéra řady odborných diskusí, do nichž vždy dokáže vnést originální myšlenky a netriviální postřehy, jako diskutujícího, který své názory formuluje obvykle s razancí a téměř by se dalo říci i zarputilostí.

Havelka disponuje širokými znalostmi z oblasti filozofie, filozofie dějin, české novodobé historie a dějin sociologie. Je známý svými kontakty na německé prostředí a svou vynikající znalostí tamní odborné scény, má velkou zásluhu na šíření znalostí o německém myšlení mezi našimi studenty i odbornou veřejností, a přispěl také významně k rozvoji vzájemné badatelské spolupráce. Zcela jedinečný je jeho přínos s ohledem na myšlenkový odkaz Maxe Webera. Havelka věnoval tomuto německému mysliteli dlouhodobou pozornost, přeložil, vydal a komentoval jeho vybrané texty (*Metodologie, sociologie a politika*, 1998; *Sociologie náboženství*, 1998), psal o něm původní, velmi zasvěcené studie, seznámil s jeho teoretickými a metodologickými přístupy stovky studentů. Sám se s weberovskou badatelskou perspektivou do značné míry identifikoval a uplatňuje ji ve vlastních výzkumných projektech. Je vhodné připomenout, že Havelkovy názory sehrávaly důležitou roli také v diskusích v letech 2008 a 2009, ve kterých postupně krystalizovalo

obsahové zaměření oboru historická sociologie, jenž se dnes už sedmým rokem vyučuje na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy.

Knihy *Ideje – dějiny – společnost: Studie k historické sociologii* je, řečeno s určitou nadšázkou, Havelkovo *opus magnum*. Rozsáhlé dílo představuje tohoto autora velmi důstojným a reprezentativním způsobem, a umožňuje čtenáři seznámit se s tím, co je v Havelkově badatelské orientaci dominantní, se všemi jeho „velkými tématy“, k nimž patří mj. spor o smysl českých dějin (k tématu publikoval v r. 1995 mnohasetstránkovou edici nejdůležitějších textů), diskuse o transformaci české společnosti po roce 1989, problematika skupinových mentalit, generací, symbolických center, anebo sociologie náboženství a sekularizace. Je možné jen litovat, že toto zásadní Havelkovo dílo nebylo editorsky pečlivěji zpracováno a že knize chybí seznam literatury (ta je odkazovaná pouze v poznámkách pod čarou, které nejsou vždy zpracovány úplně nejpečlivěji), a zrovna tak i jmenný a věcný rejstřík. Od prestižního vydavatelství CDK by se v tomto směru dala očekávat kvalitnější a pečlivější redakce.

Struktura publikace je rozčleněna do tří částí. První s názvem „Několik úvah a tezí o původu, stavu a možnostech historické sociologie“ má podle autorových představ „sloužit jako svého druhu teoreticko-metodologický svorník jednotlivých studií“ (s. 7), ze kterých se kniha skládá. Jejím úkolem je vymezit základní badatelskou perspektivu, přiblížit obsah díla i jeho celkový teoreticko-metodologický kontext. Havelka v této úvodní části představuje své názory na vývoj historické sociologie od předchůdců a prvopočátků až do současné doby. Autor věnuje pozornost takovým myslitelům, jako Charles-Louis de Montesquieu, Adam Ferguson, John Millar, Alexis de Tocqueville, Karel Marx, Auguste Comte, Hippolyte Taine, Fustel de Coulanges, Franz Oppenheimer, Karl Lamprecht, Wilhelm Dilthey, Carl Menger, Gustav von Schmoller, Max Weber, Otto Hintze, Karl Mannheim a Norbert Elias. Novější trendy a vlivy reprezentované soudobou komparativní historickou sociologií (R. Bendix, S. Lipset, B. Moore, I. Wallerstein, P. Anderson, S. Eisenstadt, E. Hobsbawm, Ch. Tilly, T. Skocpol, M. Mann),

škola Annales (M. Bloch, L. Febre, F. Braudell, Ph. Ariés, J. Le Goff, G. DUBY), tzv. bielefeldskou školou (H. Wehler, J. Kocka, J. Osterhammel, H. G. Arndt, P. Nolte), či některými významnými solitery (P. Burke, P. Veyne aj.) zmiňuje pouze okrajově, aniž by je šířeji komentoval.

Závěr první části knihy přináší pasáž, v níž Havelka charakterizuje, jakým způsobem chápe předmětné pole historické sociologie vědění. Říká: „I když se historická sociologie vědění zabývá stejnou látkou jako jiné oblasti dějin idejí a myšlení a i když do značné míry buduje na jejich výsledcích, liší se od nich zejména způsobem, jakým svou látku člení a strukturuje, jaké souvislosti myšlenek jí zajímají, z jakých dat nebo pramenů vychází a k čemu směřuje. Myšlenková díla, historické situace, konstelace ideových sil, názorů a představ, a dokonce ani kulturní celky historickou sociologií vědění nezajímají jen co do jejich individuálních zvláštností a také nikoli jen s ohledem na jejich původ, skladbu a uspořádání komponent, z nichž sestávají (a které jsou často heterogenní povahy), ale jako výraz doby, její reprezentace a s ohledem na jejich působení, na jejich výsledky, k nimž vedou, na sociální vazby, které je nesou, a na aktéry, kteří je uskutečňují“ (s. 71). Jako příklad takového přístupu, ve kterém dochází k historicko-sociologické analýze v perspektivě logiky situací, nabízí Havelka svůj výklad průběhu prvních let československé transformace po roce 1989, který je založen na originálním modelovém pohledu na problematiku sociální změny, v němž jsou sledované problémy uvažovány a interpretovány z hlediska dvou základních konceptuálních dvojic: univerzalita–partikularita, diskontinuita–kontinuita (s. 72–81).

Druhá část Havelkovy knihy, označená jako „Motivy“, se podle autorových slov „věnuje některým obecnějším problémům, které s pokusem o etablování historické sociologie vědění souvisejí“ (s. 7). Autor zde hovoří o potřebě teorie v soudobé české sociologii, o filozofii dějin, o historických proměnách smyslu, paměti a identitě. V této části knihy má šanci čtenáře zaujmout především Havelkův pokus rozčlenit typologicky paradigmatu filozofie dějin podle obecné koncepce filozofických paradigmat vypracované německými autory

H. Schädelbachem a E. Martensem (s. 104–113). V Havelkově knize jsou tato paradigmatu označena jako: a) ontologické (realistické); b) mentalistické (konstruktivistické) a c) lingvistické (komunikativní). Je otázkou širší diskuse, která by byla nad rámec této recenze, zda je možné typologii, jež byla původně vytvořena pro filozofické myšlení obecně, jednoduše transponovat na oblast filozofie dějin, eventuálně, zda lze její optiku případně nasadit i na historickou sociologii. Pokud jde o sociologickou teorii, autor této recenze považuje za adekvátnější typologické rozdělení přístupů, které představil v knize *Individualismus a holismus v sociologii* [2015].

Třetí část Havelkova díla je nadepsána jako „Případy“. Právě tato část je podle recenzenta přesvědčení tím, co představuje těžiště celé práce a přináší to nejlepší, co Havelkova kniha nabízí. Případy, o kterých autor hovoří, mají povahu studií konkrétních historicko-sociologických problémů, pro něž je charakteristické, že v nich dochází k vzájemnému průniku specifických lidských představ a očekávání s určitými historickými konstelacemi a konkrétními podobami formování společnosti. Jednotlivé kapitoly této části se týkají: historických a systematických předpokladů tematizace problému mentalit v historické sociologii; střední Evropy jako konstrukce, iluze a reality; sekularizačního procesu v 19. a 20. století; sporu o smysl českých dějin; českého konzervatismu a konzervativních intelektuálů první poloviny 20. století; otázky, zda existovala v novějších českých dějinách epocha totalitarismu; pojetí „nepolitické politiky“; české kultury a politiky z hlediska rozdílných generačních zkušeností. Epilog k celé práci představuje závěrečná kapitola nazvaná „Max Weber jako politolog a sociolog politiky“, v níž autor sumarizuje to, co z weberovské metodologie považuje za stále nosné a inspirativní intelektuální dědictví.

Z pohledu recenzenta se jako vrchol celé Havelkovy knihy jeví kapitola „Střední Evropa: konstrukce – iluze – reality, aneb o středoevropských pojetích střední Evropy“ (s. 196–216), která je zpracována brilantním způsobem. V samotném jejím závěru autor konstatuje, že „to, co všechny středoevropské mentální mapy střední Evropy 20. století vzdor všem

odlišnostem konec konců spojovalo – polské historicky akcentované *intermarium*, maďarský spíše politologicky vnímaný *karpatský oblouk*, český mocenskopoliticky stále ohrožovaný *pás malých národů mezi Německem a Ruskem* a koneckonců také rakouskou *kulturně produktivní K. und K. monarchii* atd. –, byla před rokem 1989 nepochybně touha střední Evropy, vnímanou jako prostor hranic, zdí, zmařených šancí a konečných stanic, osvobodit především politicky a potom, až to bude možné, spojit s Evropou západní. Nicméně dnes se ve většině středoevropských zemí střední Evropa proměnila v pouhý „historický region“, tj. vždy časově i prostorově velmi konkrétně definovaný předmět historického zájmu, v ideálně typicky konstruovanou badatelskou perspektivu, případně v prostředek transnacionálního kontextování a komparování historicky individuálních kulturních, politických a sociálních konstelací“ (s. 216).

Výhrady či kritiku lze směřovat k těm pasážím (není jich však mnoho), které se týkají soudobé sociologické teorie. Havelkova přednost a síla spočívá především ve vynikající znalosti dějin českého myšlení a ve výborné obeznamnosti s německou filozofií, historiografií a sociologií 19. a první poloviny 20. století. Komentáře, jež jsou v jeho knize věnovány soudobé sociologické teorii, prozrazují, že v této oblasti se autor s takovou samozřejmostí a bravurou nepohybuje. Limitovanost jeho pohledu na soudobou sociologickou teorii si můžeme doložit např. tím, že porovnáme kapitolu „O potřebnosti teorie v soudobé české sociologii“ (s. 85–94) se statí Miloslava Petruska „Návrat (sociologické) teorie do Čech? Východiska, stav a perspektivy“ (*Sociologický časopis* 5/2011). Charakteristiky některých teoretiků (Bourdieu s. 178, Luhmann s. 226, Bell s. 230) jsou zjednodušující a poněkud zkreslující. To, co je většinou mimo diapazon Havelkovy badatelské perspektivy, jsou podněty, které přicházejí z francouzského a angloamerického myšlení. Litovat lze nakonec i toho, že autor nevěnoval větší pozornost vymezení a charakteristice vzájemného vztahu mezi historickou sociologií a sociologií vědění; připomeňme, že o ní napsal samostatnou monografii už před řádkou let Stanislav Hubík (*Socio-*

logie vědění: Základní koncepce a paradigmatata, 1999).

I přes uvedené výhrady můžeme celkově označit Havelkovu práci za mimořádně zdařilou, kvalitní, informačně bohatou a inspirativní. Kniha má potenciál zaujmout velmi široké spektrum čtenářů, včetně filozofů, historiků, sociologů a politologů. Je nesporně přínosem i pro obor historické sociologie rozvíjený na FHS UK v Praze. Autor svým dílem potvrzuje svoji čelnou pozici v kontextu domácích humanitních a sociálních věd. Na stránkách knihy demonstruje vynikajícím způsobem svoji erudici, odborné znalosti i schopnost formulovat myšlenky velmi kultivovaným a precizním způsobem. Nezbyvá proto, než si přát, abychom měli i v budoucnu možnost setkávat se s dalšími, novými texty Miloše Havelky.

Jiří Šubrť

David Coady: *What to believe now? Applying epistemology to contemporary issues*. Malden: Wiley-Blackwell, 2012, 202 s.

David Coady se ve své knize zabývá aplikací teorie poznání na vybraná současná společenská témata. Ve středu jeho zájmu stojí problematika vědění, přesvědčení a důvěry, kterou vkládáme do institucí, autorit či odborníků a jejich názorů, doporučení či výpovědí, a jež autor častokrát zpochybňuje, přičemž naopak ospravedlňuje různé druhy komunikace – fámy, konspirace, nezávislé blogy –, které mají u většinové společnosti a mainstreamových médií nevalnou pověst, jejíž podstata je spatřována především v jejich údajné nespolehlivosti, neověřitelnosti či dezinformovanosti.

Své pochybnosti vyjadřuje již v první kapitole *Experts a laici*. Ukazuje, že míra spoléhání se na experty se zvyšuje zejména proto, že lidské vědění jako takové se rapidně zvýšilo a s tím i jeho specializace. Tímto tak nejsme schopni odůvodnit většinu našich přesvědčení přímým pozorováním či vlastní zkušeností. Namísto toho se spoléháme na experty, jež máme za ty, kteří veškeré věci odborně posuzují či sami přímo zakoušejí. Jenže jak poznat experta? Expert